

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MANOLESCU, NICOLAE

Convorbiri cu Nicolae Manolescu / Daniel Cristea-Enache. - București :

Cartea Românească, 2017

ISBN 978-973-23-3236-8

I. Cristea-Enache, Daniel

821.135.1

Daniel Cristea-Enache

Convorbiri cu Nicolae Manolescu

Singura întrebare... inteligentă care-mi trece prin cap în clipa de față este: de ce mă voi fi lăsat convins să-ți răspund la întrebările din cartea noastră? O întrebare pe care mi-am pus-o înainte de a o începe și, de câteva ori, pe parcurs. (Când recitesc: mi-o pun, probabil, pentru ultima oară.) Tocmai îmi apăruse ediția a treia din *Viață și cărți*, în care, credeam, spuseseam cam tot ce găsisem de cuviință despre viața mea de cititor. Plus minime confesiuni de altă natură. La ce bun să mă repet? Mai ales că nu fusesem mânat nici înainte de un irepresibil impuls memorialistic. În fond, îmi plăcuse să reiau lecturile care m-au format dintr-o perspectivă mai îndepărtată și în legătură cu evenimente de viață care mă conduseseră la ele. Viața mea, ca atare, nu mi s-a părut niciodată a prezenta un interes în sine. A fost viața unei întregi generații. Cu părți de umbră, respectiv de lumină, mai mari sau mai mici. Poate doar cărțile să fi făcut diferența. Dar, acum, ce-mi rămânea de spus? Habar n-am de ce am cedat insistențelor tale. Pe parcurs, am descoperit câte ceva nespuse sau spus pe jumătate și asta m-a determinat să continui. N-am recitat încă în întregime printurile la carte ca să fiu absolut sigur că aceste nespuse sau pe jumătate spuse meritau respuse. Nu te speria, cred că voi fi de acord, în cele din urmă, să publicăm cartea, dar s-ar putea s-o scurtez pe ici, pe colo, și anume prin părțile esențiale, ca să nu i se pară eventualului cititor că e vorba de o supă reîncălzită. (Când recitesc: ceea ce am și făcut.)

În orice caz, meritul îți aparține în cea mai mare parte, dacă discuțiile noastre neîntrerupte de doi ani încoace se vor dovedi interesante, iar, dacă nu, vina îmi va aparține mie. Pentru că, așa cum îți spuneam la începutul acestui text final, calitatea este totdeauna a întrebării, iar defectul, al răspunsului. Cu bine, dragă prietene!

CUPRINS

1. De la tăbliță la tabletă	5
2. Greutatea cuvântului.....	8
3. „Topîrceeanu? Minoor!...”	17
4. Despre bucuria lecturii.....	23
5. Amfiteatrul Bălcescu.....	28
6. Sentimentul istoriei la 14 ani	32
7. Bunica mea și Nadejda Mandelștam.....	35
8. Sărbători în comunism.....	40
9. Mă simțeam bine în pielea mea apolitică.....	43
10. Dosar nr. 195342.....	49
11. Să avem puținică răbdare	53
12. Apa trece, pietrele rămân	58
13. Scrisoare deschisă.....	65
14. Pe ușa din față.....	70
15. Legea morală	78
16. Ce conținea dosarul meu?	81
17. „Cronică de familie”	88
18. Liberal de robă.....	95
19. Andrei și Ana	99
20. Greșea foarte tare, Doamne iartă-mă!, Karl Marx?	105
21. Să nu amestecăm planurile.....	109
22. Revizuiți necesare	112
23. Să spui totdeauna ce crezi	115
24. Maestrul meu, Călinescu.....	119
25. Ghid pentru amatorii de munte.....	123
26. Un <i>tête-à-tête</i> cu un leu	127
27. „Ce bine vă țineți!”	132
28. Un cer de cărți	139
29. N-am simțit nevoia s-o iau la fugă din cotidian.....	142
30. Exceptând <i>Scînteia</i> , cred că am publicat în toată presa.....	145
31. Cap și pajură	149
32. <i>Et in Arcadia ego</i>	153
33. Lovinescu și Călinescu.....	157
34. Fotografii de tinerețe.....	162

35. Canon fără Homer și Shakespeare?	166
36. Dacă general-uman nu e, roman nu e	170
37. Un vis.....	173
38. Garnituri de tren de odinioară	177
39. Logica mutației.....	180
40. Realismul socialist, o paranteză închisă.....	185
41. Toate regimurile politice au un sfârșit	190
42. Ce înseamnă democrația.....	197
43. Naționalitate <i>vs</i> cetățenie	201
44. Despre incorectitudinea politică	207
45. În ce lume politică trăim.....	210
46. Burka și burkini	214
47. Dezbateri?.....	218
48. Realitate mediatică.....	221
49. Iarna vrajbei noastre.....	226
50. Politicul și politica.....	232
51. Să fi dispărut autoritatea criticului?.....	238
52. Generația 2000 și borcanul cu murături.....	241
53. Curriculare.....	245
54. Anul Maiorescu în critică: 2017.....	248
55. De ce nu-mi plac sărbătorile	252
56. Alegerile trec, țara rămâne	256
57. Nu mi-am înghițit niciodată vorbele	262
58. Cum vorbim.....	265
59. Școala românească de ieri și de azi.....	270
60. Respectele mele, domnule profesor!	274
61. Domnilor profesori, cu dragoste!	277
62. „V-am dat teatrul, vi-l păziți ca pe-un lăcaș de muze”	282
63. Merită să le soliciți <i>rinocerilor</i> un drept la replică?	285
64. Urmașilor mei Maioresți	288
65. Proeuropeanul Titu Maiorescu	291
66. Inteligența a murit, trăiască <i>intelighenția</i>	296
67. Viața literară în comunism.....	300
68. Prietenul meu, Ivăsiuc.....	306
69. Ceaușescu și urmașii lui	310
70. Despre <i>Arca lui Noe</i>	318
71. Crimele contra umanității nu se prescriu	324

72. Cea mai mare frustrare din viața mea	328
73. Fractura epocii actuale	332
74. Despre specificul național, altfel.....	335
75. Viitorul literaturii atârnă de trecutul ei	339
76. Cum să fiu invitat?!	347
77. Marin Preda, omul.....	352
78. Marin Preda, în istoria literaturii	356
79. „Cadrilaterul”	360
80. Ceaușescu și Eminescu	364
81. Dacă revizuire nu e, nici istorie literară nu e	368
82. Cum se scrie o istorie literară.....	371
83. Cele trei tradiții ale gândirii critice	376
84. Europeanism și autohtonism	380
85. De ce nu scriu (decât rar) cronică politică.....	384
86. Scriitorii, cronicari sportivi.....	387
87. Există oare un fir conducător?.....	391
88. Întrebări și răspunsuri	395

1. De la tăbliță la tabletă

Daniel Cristea-Enache: *Stimate Domnule Nicolae Manolescu, scriu această „rundă” de întrebări pentru convorbirile noastre ce vor deveni o carte (lucru care mă onorează mult și pentru care vă mulțumesc) pe un laptop de ultimă generație, cumpărat de pe Amazon. Voi trimite întrebările prin e-mail, iar dvs. le veți descărca de pe Yahoo, răspunzând apoi la ele pe propriul laptop.*

S-a spus că generația lui Nicolae Manolescu este cea care a trecut, printr-un salt civilizațional uriaș, de la tăbliță (pe care încă învățau să scrie copiii din România după al Doilea Război Mondial) la tabletă (pe care scriu unii dintre copiii de astăzi). Cu ce avantaje și cu ce costuri?

Vă face melancolic acest parcurs accelerat? Vi se pare o șansă ori, dimpotrivă, un ghinion individual și generațional să aveți parte de experiențe atât de diferite? De care lume vă simțiți mai apropiat, de aceea de ieri sau de cea de azi? E dificil să faceți abstracție de regimul izolaționist al lui Ceaușescu. Resimțiți totuși vreo nostalgie după epoca scrisului de mână, a mașinilor de scris (fie ele și înregistrate la Miliție) și a revistelor tipărite, în tiraje care astăzi ni se par uimitoare?

Nicolae Manolescu: Cu ce să încep? Nostalgia tăbliței de culoare neagră, din același material cu al tablei de școală (pe cale de dispariție ea însăși), pe care am scris în primele două clase

primare, cu o cretă ca un bețigaș, n-o am. Imediat după reforma învățământului din 1948, am trecut la vechiul caiet cu linii înclinate, care ne ajuta să scriem caligrafic. Trebuie să mărturisesc că cel mai mult îmi plăcea, nu să scriu, ci să șterg *tăblița* cu buretele, să văd cum redevine neagră și lucioasă. Mașină de scris n-am avut niciodată. Am sărit de la creion, stilou (Kaweco) și pix direct la laptop. Dar asta, abia în ultimii opt-nouă ani, când, la Paris fiind, n-am avut încotro. Cum altfel să fi trimis cele două articole săptămânale la revistele din țară, treabă la care mă angajasem înainte de a ști că urmează să plec?

Tranziția fost atât de scurtă, încât nici de data asta n-am apucat să simt vreo nostalgie. Mi-am amintit vag de câteva ori frumoasa teorie a lui Roland Barthes despre cele trei instrumente clasice de scris. Despre creion, am uitat ce spunea. Stiloul i se părea potrivit pentru texte serioase, iar pixul, pentru improvizații ocazionale. În ce mă privește, am renunțat repede la stilou, chiar și când am putut să-mi procur un Mont Blanc sau altul de marcă. Prima formă a cărții o scriam cu pix albastru, iar forma finală, cu pix negru. Păstrez manuscrisele în două culori ale câtorva din cărțile mele. Poate și fiindcă nu se găsea decât cerneală albastră, am preferat pixul. Motivul pentru care procedam așa este următorul: mă obligam să scriu de două ori, fără a transpune niciun pasaj dintr-o versiune într-alta! Îți dai seama că, din comoditate, eram deseori tentat să trișez. Așa că până și citatele le scriam din nou.

În prezent, scriu pe laptop. Am învățat să-l manevrez în limite raționale: să-l deschid, să intru în Word, să salvez, să scriu și să expediez. Îmi place că pot corecta fără ștersături și că pot interverti pasajele (ceea ce fac chiar în clipa asta!). Cum nu cred să fi fost vreodată un om modern, am devenit peste noapte unul postmodern. Postmodernitatea mea e însă una bine temperată. Nu mă întreba dacă navighez, parcă așa se spune, pe internet sau

dacă mă informez de pe Wikipedia! Răspunsul, la care cred că te aștepți, este: nu, Doamne ferește! (Pentru o publicație online, mărturisirea este compromițătoare, îmi dau seama, dar asta e purul adevăr.)

D.C.-E.: ...cât despre revistele tipărite?

N.M.: Sper să nu fie cazul să fac o criză de nostalgie după invenția lui Gutenberg. Ar fi groaznic să fiu obligat să trăiesc în altă eră. În alt secol, treacă-meargă, dar în altă eră... Nutresc mai de mult o convingere (am citit chestia asta undeva): fiecare invenție tehnologică începe prin a amenința să le suprimă pe cele anterioare (radioul, telegraful; televiziunea, radioul; internetul, televiziunea și așa mai departe) și sfârșește prin a-și fixa un domeniu de predilecție. Ziarul sau cartea pe suport electronic nu le pot înlocui la nesfârșit pe cele de pe hârtie: rolul lor în comunicare și în societate este cu totul altul.

Diferența se vede deja în SUA, unde cotidiene trecute pe internet revin pe hârtie. Internetul se va specializa în ceea ce reprezintă modul lui esențial de existență: acumularea și transmiterea de informație. Într-o cantitate mai mare decât orice alt mijloc din trecut. Zi de zi, informația pe cap de om o depășește pe aceea acumulată de omenire în întreaga istorie. Francezii au creat cuvântul *infobésité*, care n-are nevoie să fie tradus.

Ceea ce rămâne de resortul tiparului este transformarea informației în cunoștință. Tiparul are ceva care lipsește internetului: ciurul. Un set de criterii, adică, de cernere a informației, altfel spus, spirit critic. Și, implicit, un *background* cultural, acea memorie culturală a omenirii fără de care n-ar exista principii, valori, nici o măsură a tuturor lucrurilor care contează pentru specia noastră de mamifere. *À bon entendeur salut!*

2. Greutatea cuvântului

Daniel Cristea-Enache: *În ce vă privește, distanța v-a făcut să treceți de la scrisul de mână la cel pe laptop: fiindcă trebuia să vă trimiteți textele din Franța în România, la reviste sau la ziare. Circuitul ar fi, în cazul dvs., următorul: text scris pe computer – apărut într-o publicație tipărită/pe site-ul ei – republicabil ulterior într-o carte tipărită/online.*

Păreau mai importante cuvintele tipărite înainte de 1990 decât cele așa ușor răspândite astăzi? Dincolo de „ciurul” exigenței critice, cenzura ideologică a epocii „de aur”, cu care v-ați confruntat și luptat atâția ani, făcea oare ca fiecare text publicat să aibă un rol diferit de cel pe care textele (oricât de valoroase) le mai pot avea în prezent? Scrisul unui critic literar și în general al unui intelectual contează mai mult (și pentru mai mulți) într-o epocă totalitară sau într-una democratică?

Bătăliile purtate la România literară cu forurile, pentru o pagină, o propoziție sau un titlu, sunt cunoscute de tot mai puțini. Ați putea evoca una mai dură la care ați participat, scrisul lui Nicolae Manolescu fiind unul „cu probleme”?

Nicolae Manolescu: Nu există decât un „dincolo de ciur”: tot ce contează, fiind vorba de cultură, implică spiritul critic. Cenzura ideologică, eu am cunoscut-o doar pe aceea comunistă, a jucat

în cântarul care măsoară importanța cuvintelor noastre un rol secundar. Suportabil în majoritatea cazurilor, perturbant în destule și mutilant în câteva. Alexandru George m-a admonestat într-un rând pentru a fi pretins, după 1989, că publicațiile mele n-au suferit leziuni grave din cauza cenzurii. Încă, și mai urât din partea mea, mă amuzasem să dau exemple de absurdități comice ale cenzurii. Ceea ce marelui eseist i s-a părut inacceptabil. Nu te joci cu lucruri serioase. Mă simt obligat să vin, chiar dacă prea târziu pentru a obține iertarea lui Alexandru George, cu unele precizări. Ca totdeauna, de altfel, vorbeam în numele meu, bazat pe experiența mea. Nu aveam pretenția, n-o am nici acum, de a-mi absolutiza experiența personală și, cu atât mai puțin, de a nu ține seamă de a altora. Așa că se cade să-mi explic părerea.

Fac parte dintr-o generație norocoasă: când am debutat noi, la începutul anilor 1960, trecuse un lustru de la Congresul XX al PCUS, în care Hrușciiov denunțase în faimosul lui Raport, rămas nu mult timp secret, crimele lui Stalin. Lumea comunistă intrase în declin ideologic. Deși în România destalinizarea luase forma originală a unui antisovietism, mai întâi discret (în vara lui 1958, Armata Roșie părăsea țara, însoțită de manifestații oficiale de simpatie în gările pe unde treceau trenurile, cu butoaie de vin, mâncare, spectacole), apoi fățiș (în aprilie 1964, influența nefastă a sovieticilor în economie și societate a făcut obiectul dezbaterii publice organizate de aceeași oficialitate care fusese produsul ei), „dezghețul”, cum l-a numit Ilya Ehrenburg într-un roman tradus și la noi, devenea perceptibil în cultură. E momentul în care scriitorii clasici interziși în întreg deceniul anterior sunt retipăriți și comentați *relativ* liber. Pot da exemplul lui Gib I. Mihăescu, despre care am scris eu însumi, la inițiativa lui Paul Georgescu, care începuse să consacre numere din *Viața românească* unor scriitori aflați la index până atunci, și a căror operă nu va întârzia să fie

retipărită. Așa s-a întâmplat și cu operele lui Gib I. Mihăescu, retipărite toate, cu excepția romanului *Rusoaica*. Nu mă întreba de ce: desovietizarea nu mergea atât de departe, încât să elibereze de sarcină ideologică un roman a cărui acțiune se petrecea în Basarabia interbelică.

Generația mea a profitat de declinul ideologiei și, în definitiv, al politicii comuniste. Ceea ce nu le fusese îngăduit celor dinaintea noastră, uneori cu doar câțiva ani mai în vârstă, ni se oferea nouă așa-zicând pe tavă, ca urmare a unei conjuncturi politice favorabile. Abia peste un deceniu, când acestei mici liberalizări, cum a fost numită, îi vor pune capăt Tezele din iulie, vom fi nevoiți noi înșine să ne luptăm cu adevărat cu cenzura pentru fiecare din operele noastre. Spre deosebire însă de anii 1950, trebuie spus că lupta devenise posibilă. Nu mai exista riscul unor „nopti din iunie”, ca în 1953, când artiștii fuseseră chemați la judecata partidului. E adevărat că vor mai exista interziceri ale dreptului de semnătură, dar abia spre sfârșitul regimului și atunci, fără tapaj, în așa fel încât puteau fi trecute cu vederea. Îmi amintesc că la o inspecție pentru acordarea gradului I, în decembrie 1989, profesoara inspectată mi-a mărturisit îngrozită că lecția de literatură avea ca temă, conform programei, balada lui Ștefan Aug. Doinaș *Mistrețul cu colți de argint*. „Și care e problema?”, am întrebat-o. Auzisem, firește, că Doinaș își pierduse dreptul de semnătură, dar cum măsura nu era publică, făceam pe naivul. „Eu nu ascult Europa liberă, iar în presa din țară n-am citit nimic despre asta”, am adăugat în glumă. „Și dacă mi se anulează examenul?”, a continuat profesoara. „Nu se va întâmpla nimic”, am închis eu discuția și elevii au putut citi și comenta balada poetului interzis. Inspectorul școlar care mă însoțea, George Șovu, autorul *Liceenilor*, a fost de acord cu încălcarea, cum să-i zic, a consemnului.

Ceea ce am vrut să spun, iertat să-mi fie acest ocol, este că am considerat totdeauna că greutatea cuvântului nu se poate face simțită decât pe hârtie. În online, cuvântul nu are nicio greutate. (Cel puțin deocamdată. O să revin la idee.) Nu mă înțelege greșit: nu suportul este de vină. Iată, am acceptat să purtăm această conversație pe internet. Dar noi suntem doi oameni care au făcut dovada că știu despre ce vorbesc. Care au un *background* cultural recunoscut. În așa fel încât fiecare reprezintă ciurul pentru celălalt. Pe majoritatea site-urilor sau a blogurilor nu se întâmplă mai deloc așa. Cei mai mulți internați își închipuie că, dacă au la dispoziție acest mijloc uriaș de comunicare, nu e nevoie să se verifice prin alții și nu contează dacă au cu adevărat ceva de spus sau dacă posedă măcar limbajul potrivit. Așa că preferă nume de împrumut, ca niște măști, adică anonimatul. O dau anonimă, ca eroii lui Caragiale. Se bagă în vorbă, cum spune o expresie populară. Și se află în vorbă.

Niciun om serios nu poate fi însă interesat de părerea unora care doar își dau cu părerea. Altă expresie care există cu mult înaintea internetului, dar i se potrivește de minune. Pe de altă parte, noi doi ne asumăm întreaga răspundere: începând de la semnătură. Semnătura reprezintă un factor constitutiv în cultura modernă, diferențiind-o de folclor. Îți reamintesc discriminarea lui Blaga între cultura majoră și cultura minoră (după cum știi, termenii se cuvin luați în accepția din limbajul muzical, așadar fără să implice o comparație de valoare): cultura minoră, populară, este anonimă; cultura majoră e identificabilă, înainte de orice, prin semnătura unui autor. Asta nu înseamnă că producțiile folclorice nu sunt, la rândul lor, opera unui autor, ci doar că acesta nu are nicio importanță în ochii cititorului sau ai cântărețului popular și sfârșește prin a fi uitat. În literatura română, în toată jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, după moartea ultimilor scriitori medievali și înainte de a se impune cei dintâi scriitori moderni, s-au publicat la noi

o mulțime de opere ai căror autori nu erau cunoscuți. Au apărut atunci în traducere românească așa-zisele *cărți populare*, *Alexandria*, *Esopia* și altele, care nu erau populare decât în sensul că nu li se mai cunoșteau autorii, nici măcar traducătorii, deși existau și unii, și alții, iar istoricii literari îi vor identifica mai târziu. Jumătatea de secol cu pricina e considerată astăzi o epocă de tranziție de la medieval la modern, tocmai pentru că de-a lungul ei se estompează caracterul popular și anonim al creației, caracter care existase și în secolele anterioare, când opera era considerată mai importantă decât autorul. Merită să adaug că nici măcar în secolul al XIX-lea semnătura nu va părea absolut obligatorie, nu în sensul că ar mai fi apărut opere ne semnate (o excepție interesantă: *Mihail Eminescu. Studiu critic*, datorat canonicului blăjean Alexandru Grama, dar publicat sub anonimat!), dar pentru că se publicau culegeri alcătuite din opere ale unor autori nenumiți ca atare. E cazul *Spitalului amorului* al lui Anton Pann. Semnătura indică paternitatea operei, noțiune neprecizată până târziu. Costache Negruzzi, Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și alți prozatori romantici minori, ca și, în generația următoare, poetul G. Coșbuc, au împrumutat pagini întregi din operele altora, traducându-le sau prelucrându-le, fără a fi învinuiți de plagiat, altă noțiune inexistentă în prima parte a secolului al XIX-lea. Semnătura, în sens larg, conduce la ideea de paternitate a operei și la aceea a dreptului de autor, inseparabile în literatura modernă.

În fine, nu e vorba numai de semnătură. Ea atrage responsabilitatea îndeosebi sub raport juridic. Însă responsabilitatea nu poate fi concepută în afara moralei. Aceia care nu semnează ne transmit, nu neapărat conștient, următorul mesaj: vrem să ne bucurăm de libertatea de a spune exact ce gândim, fără a fi trași la răspundere. Cred că nu greșesc afirmând acest lucru despre cei mai mulți dintre internați. Ei nu vor să-și asume cele spuse sau, mai exact, să ajungă

în situația de a fi supuși la detectorul de minciuni. Dificultatea de nedepășit a anonimatului, fie și a folosirii unor pseudonime (e același lucru), constă în profitul necinstit de pe urma presupusei libertăți de a nu vorbi în nume propriu, de a vorbi ca ventrilocii. Ceea ce rezultă este anarhia opiniilor.

Din acest impas nu vom ieși decât odată cu fixarea internetului la domeniul său specific și anume rapida comunicare între oameni. Atenție însă: a comunica e una, a-ți da cu părerea e alta. Comunicarea poate avea consecințe însemnate, dar cuvântul nu are, în cazul ei, greutate în sine, ci doar una legată de o conjunctură. Ca să fie greu cu adevărat, cuvântul trebuie să poată face față detectorului de minciuni: să suporte, la limita de jos, evidența și, la limita de sus, contraargumentul. Ceea ce implică mult mai mult decât comunicarea unor informații. Îți amintesc de discuția noastră de la început: e nevoie de un ciur spre a cerne informația; și nu putem emite opinii sau judecăți decât *în cunoștință de cauză*. Expresia e perfect lămuritoare. Internetul nu e rațional, ci emoțional. Iar disputele pe internet pot fi, cel mult, pamflete, nici măcar polemici și, cu atât mai puțin, dezbateri.

D.C.-E.: Și totuși cenzura?

N.M.: Experiența dovedește că cenzura este *totală* sau nu este (aproape) deloc. Cu alte cuvinte, dacă nu funcționează cu toate motoarele, are o eficacitate redusă, putând fi, cu oarecare șansă, ocolită. În România comunistă, au existat două cenzuri sub raport istoric: una, imediat după 1949, când a luat ființă instituția, și până în a doua jumătate a deceniului 7; alta, după preluarea puterii de către Ceaușescu și până la sfârșitul regimului. Nici Tezele din iulie 1971, nici decretul care o desființa instituțional în 1977 nu au cu adevărat importanță în istoria fenomenului cel mai caracteristic

regimurilor de tip comunist. Cenzura și-a făcut treaba independent de ele.

Importantă este deosebirea dintre cele două cenzuri la care m-am referit. Cea dintâi era o cenzură bazată explicit pe ideologia comunistă, așa cum era ea formulată de Andrei Jdanov, presupunea criterii clare și nenegociabile, fiind, altfel spus, imposibil de ocolit. Alunecarea regimului spre naționalism în anii 1960-1980 a lichidat practic fondul ideologic internaționalist și proletar al unei cenzuri care, prin cultul personalității și al independenței instaurat atunci, revenea la prioritatea temelor naționale și tradiționale, inclusiv la cultul domnitorilor din veacurile trecute. Această nouă cenzură era mult mai labilă și se rezuma la cuvinte, ignorând ideile, și la nume, mai ales după înmulțirea cazurilor de scriitori rămași în străinătate în anii 1980.

Mircea Dinescu mi-a oferit cu dedicație, în anii din urmă ai regimului, una din cărțile lui, în care a îndreptat îndreptările făcute de cenzură în textul poeziilor. Unde el scria *moarte*, cenzura înlocuia cu *soarte* și altele așijderea, nu cine știe ce semnificative literar. Cassian Maria Spiridon a publicat de curând forma necenzurată a volumului său de debut din aceiași ani. Intervențiile cenzurii sunt cam aceleași și în acest caz.

Cărți interzise cu totul au fost în epoca Ceaușescu relativ puține (Baconsky, Goma, Bujor Nedelcovici etc.), începând cu antologia mea de *Poezie română modernă* în 1968, și ceva mai multe cărțile despre care n-a fost voie să se scrie. Au existat și cărți amânate cu anii. Cât îi privește pe clasici, ei au fost reeditați fără excepție și fără multe sacrificii de text. Exemplele contrare se numără pe degete. Ca și în cazul scriitorilor români trăitori în străinătate, Eliade, Ionesco, Cioran. Nu mă bănuie că urmăresc să diminuez efectele cenzurii comuniste de la o anumită dată încoace. Față de cenzura atroce din anii 1950, când nicio carte, datorată unui contemporan

sau unui clasic, n-a apărut fără intervenții masive în text, iar cele ale scriitorilor români din diasporă erau menționate exclusiv cu ocazia proceselor (nu de intenție!) intentate celor care le primiseră, putem însă considera indulgentă cenzura anilor 1960-1980.

Dă-mi voie să comit o mărturisire care, cu siguranță, nu mă va face simpatic. Am fost convins totdeauna că mult mai nocivă decât cenzura a fost autocenzura. Mă refer tot la anii 1965-1989. Unii dintre critici, ca să rămân în parohia mea, aveau obiceiul să se plângă că nu li se permite să comenteze o carte sau alta. Îi întrebam: „Ai încercat și ți s-a scos articolul?” „De ce să fi încercat, știu prea bine că nu e voie.” În ce mă privește, am încercat de fiecare dată și foarte rar mi s-a scos articolul. Și când asta chiar s-a întâmplat, am cerut audiență la „foruri” și am reușit de obicei să obțin publicarea articolului.

Când n-am reușit, faptul nu s-a datorat cenzurii, ci redactorului-șef al revistei. Am povestit, nu o dată, cum a trebuit să-mi retrag colaborarea la *Contemporanul*, după zece ani de cronică literară săptămânală, din cauza lui Constantin Mitea, care i-a succedat în 1971 lui G. Ivașcu la conducerea revistei și care n-a fost de acord să-mi publice cronicile la *Marele singuratic* (ca să nu se supere Marin Preda) și la *Texte social-politice, 1944-1965* (il țineam de oportunist pe autor, G. Călinescu al anilor cu pricina). Pățania și învățătura de minte cu cronică despre *Cordovanii* lui Ion Lăncrănjan din 1963 am mai relatat-o, cu jena de rigoare. Și azi îmi zic că nu trebuia să scriu un al doilea articol, cedând presiunilor lui G. Ivașcu, cedare pe care o explică în parte in experiența mea la vârsta aceea, mai ales că, în al doilea articol, nu retractam nimic din judecata nefavorabilă din primul, apăsând pe buna cunoaștere de către autor a lumii satului, ceea ce era incontestabil.

Când același G. Ivașcu va fi obligat să scrie în 1968 în *Contemporanul* un articol critic despre antologia mea de poezie trimisă la